

Moderns skatījums uz strīdu risināšanu

LL.M.
INGA KAČEVSKA
zvērināta advokāte

Kompetentie ārvalstu juristi, kas komentēja jauno Šķīrējtiesas likumprojektu, ¹ vairākkārt norāda, ka tas neatbilst jaunākajām tendencēm šķīrējtiesu ² attīstībā pasaulē. Līdz ar to rodas jautājums, kas tad ir moderns arbitražā? Cik moderns ir moderns?

Pētot gan Latvijas, gan ārvalstu juristu atzinumus, ir jāatzīst, ka par modernu tiek uzskatīti tie pamatelementi, kas jau sen ir nostiprinājušies nacionālajā, starptautiskajā likumdošanā, praksē un doktrīnā. Šeit minešu tikai dažus no tiem.

Arbitražas tiesību attīstība

Pamats šķīrējtiesu attīstībai, nepārprotami, ir arbitražas tiesību straujā attīstība pēdējās desmitgadēs, *vice versa*. Būtībā ir radusies jauna tiesību nozare, kas no sākotnējā skata ir mikrotiesību sistēma, bet šobrīd tā kļūst pašpietiekama. Proti, nav grūti nodalīt šo tiesību priekšmetu, sistēmu, regulējošos principus un jēdzienus.

Arbitražas tiesību priekšmets aptver ne tikai tiesiskās attiecības starp pusēm, bet arī arbitražas procesu šķīrējtiesā un ar arbitražas procesu saistītās lietas tiesā (tai skaitā šķīrējtiesa spriedumu apstrīdēšanas vai izpildes gadījumos). ³ Arbitražas tiesības atbilst visiem tiesību sistēmas kritērijiem – tās ir pabeigtas, ar strukturētu raksturu, spēju attīstīties un ir prognozējamas. ⁴ Šīs tiesības raksturo arī noteikts materiālo un procesuālo tiesību normu kopums, kas reglamentē arbitražu. Līdz ar to pamatoti var uzskatīt, ka autonomu arbitražas tiesību attīstība, kas būvēta uz universāli akceptētiem komercdarbības standartiem, ir viena no svarīgākajām tiesību zinātnes attīstībām mūsdienās. ⁵

Īpaši strauju attīstību piedzīvo arbitražas tiesības ar ārvalstu elementu, kas savukārt veicina starptautisko arbitražas tiesību neatkarību no jebkādām nacionālajām arbitražas tiesībām. Kļūstot autonoma, starptautiskā arbitražā delokalizējas – tā "peld" pa dažādu valstu tiesību sistēmu virspusi, nepiesaistot sevi ne pie vienas un primāri kalpojot starptautiskas tirdzniecības interesēs. ⁶ Tieši tādēļ ne tikai vietējie juristi, bet arī starptautiskie eksperti savā atzinumā par jauno likumprojektu iesaka norobežot nacionālo un starptautisko šķīrējtiesas procesu, jo pēdējais pēc savas dabas ir īpašs.

Tradicionāli arbitražas tiesības pēc sava satura regulēja komerciāla rakstura attiecības, bet šobrīd tās ietver daudz plašāku regulējumu, proti, arvien vairāk šķīrējtiesu izmanto arī citu strīdu risināšanai, tai skaitā investīciju, darba, autortiesību, konkurences tiesību strīdu risināšanai. Arī subjektu loks ir paplašinājies, tie nav tikai tradicionālie tirgotāji, bet arī patērētāji un valsts. Ne velti R. Knīpers savos komentāros norāda, ka "tas nav aktuāli modernā likumdošanā un praksē, vismaz starptautiskajā sfērā, izslēgt valsti no arbitražas" un pārāk neskaidra ir norma par to, ka šķīrējtiesā nevar skatīt strīdus, kas skar valsts intereses. Arī L. Mīstelis norāda, ka likumprojekta, tāpat arī šā brīža Civilprocesa D. daļas, redakcija par strīdu pakļautību ir novecojusi.

Ir jāatzīst, ka uz pasaules un citu nacionālo tiesību fona Latvijā par arbitražas tiesībām ir pārāgri runāt, tās attīstās haotiski, un netiek apkopota tiesu vai šķīrējtiesu prakse. Turklāt Latvijas tiesībās tiek ignorētas unifikācijas tendences. Ārvalstu ekspertu darbs, komentējot likumprojektu, ir ieguldījums, ko likumdevējs nedrīkst atstāt bez ievērības.

Ņujorkas konvencijas un UNCITRAL parauglikuma paradokss

Atsevišķas tiesību zinātnes izveidi stimulēja ne tikai tas, ka arvien vairāk tirdzniecības tiesību subjekti izvēlējās izšķirt strīdus šķīrējtiesas institūcijās, lai izvairītos no strīdu izskatīšanas kādā no nacionālajām tiesām, bet arī arbitražas tiesību harmonizācija starptautiskā un nacionālā līmenī, tādējādi radot jau minēto normatīvo bāzi. Kā veiksmīgākā un populārākā tiek minēta 1958. gada Apvienoto Nāciju Konvencija par ārvalsts šķīrējtiesas nolēmumu atzišanu un izpildi, ⁷ kas ir saistoša 143 pasaules valstīs un kas tajās nodrošina ārvalsts šķīrējtiesas sprieduma atzišanu un izpildi.

Savukārt nākamais arbitražas tiesību attīstības lūzuma punkts bija UNCITRAL Starptautiskās komerciālās arbitražas parauglikuma ⁸ pieņemšana – tas tika veidots kā *lex specialis*. Tā kā UNCITRAL dod priekšroku veidot parauglikumus ne kā konvencijas, parauglikums ne vien veicina nacionālās likumdošanas unifikāciju, bet arī darbojas kā konvencijas interpretācijas mehānisms un ir paražu apkopojums. ANO Ģenerālā asambleja ir rekomendējusi, ka visām valstīm ir jāapsver tā inkorporēšana savā nacionālajā normatīvajā bāzē, ⁹ tādējādi apstiprinot, ka minētais instruments atspoguļo pasaulē panākto konsensu par galvenajiem un svarīgākajiem šķīrējtiesas principiem.

Ne velti visi ārvalstu juristi – R. Knīpers, K.F. Salans, G. Borns un L. Mīstelis, kas devuši savu atzinumu par likumprojektu, ir norādījuši, ka tas neatbilst UNCITRAL parauglikumam, kas savukārt atspoguļo modernās tendences arbitražā.

Minētie dokumenti nav pietiekami novērtēti Latvijā. Ņujorkas konvencijas piemērošana Latvijas tiesās bieži vien neatbilst interpretācijai, kas ir izkristalizējusies pasaulē, droši vien tādēļ, ka trūkst komentāru un materiālu latviešu valodā. Savukārt

parauglikums ne tikai nav izmantots, veidojot likumdošanu, bet tas arī netiek piemērots kā interpretācijas līdzeklis.

Šķirējtiesas līguma autonomās dabas un "kompetenz-kompetenz" principi

Šķirējtiesas līguma autonomijas princips ir fundamentāls arbitražas tiesībās. Šķirējtiesas līgums ir neatkarīgs no galvenā līguma pat tad, ja tas ir daļa no galvenā līguma. Autonomijas princips rada tiešas tiesiskas sekas, proti, komerciāla statusa neietekmē šķirējtiesas līgumu pat tad, ja tiek apgalvots, ka galvenais līgums nekad nav stājies spēkā, ir atcelts vai tā sakarā noslēgts mierizlīgums. Tāpat saskaņā ar šo principu šķirējtiesas atrunai var piemērot citu likumu nekā pamatlīgumam, tai skaitā, ka starptautisks šķirējtiesas līgums ir neatkarīgs no jebkāda nacionālā likuma.

No šķirējtiesas līguma autonomijas netieši izriet arī otrs svarīgs princips arbitražas tiesībās – "kompetenz-kompetenz". Tas nozīmē, ka šķirējtiesas ir tiesības lemt par savu jurisdikciju. Kā norāda G. Borns, šis princips ir inkorporēts arbitražu regulējošās konvencijās, bet, iekļaujot pretrunīgus nosacījumus nacionālajā likumdošanā, Latvija atkal var nonākt pretrunā ar tai saistošajām starptautiskajām normām.

Tāpat visi eksperti norāda, ka jaunā likumprojekta 13. pants¹⁰ pietiekami nerespektē šķirējtiesas līguma autonomās dabas principu un praksi, savukārt 46. pants¹¹ ne tikai ierobežos šķirējtiesas sastāva kompetenci, bet arī veicinās procesa novilcināšanu, kas tiek uzskatīta par nopietnu nobīdi no modernā.

Kas būs moderns?

Arbitražas tiesības turpina piedzīvot strauju evolūciju, un tās var kļūt sarežģītākas, kam Latvijas likumdevējs un praktiķi nav gatavi. Proti, starptautiskajā arbitražas procesā ienāk anglosakšu tiesību sistēmas elementi, piemēram, pierādījumu vākšanā, kamēr mēs jau ilgu laiku pretojamies ieviest liecinieku institūtu mūsu šķirējtiesas procesā. Tāpat tiek pieņemtas dažādas vadlīnijas, to skaitā Starptautiskās juristu asociācijas Vadlīnijas par interešu konfliktiem starptautiskajā arbitražā,¹² Noteikumi par pierādījumu vākšanu Starptautiskajā komerciālajā arbitražā,¹³ UNCITRAL Piezīmes par arbitražas procesu¹⁴ vai Arbitru vadlīnijas informācijas apmaiņai,¹⁵ kas unificē un apkopo galvenos principus un paražas arbitražas tiesībās. Savukārt mūsu likumdevējs vēlas visus procesuālos aspektus noregulēt likumā, tādējādi neatstājot iespēju pusēm papildus vienoties vai arbitriem piemērot to, kas būtu visatbilstošākais, risinot strīdu.

Ir jāievēro, ka arvien populārāka kļūst arbitražas tiesīsaistē un mediācija, kad neitrālā persona izšķir strīdu starp abām pusēm forumā, tērzētavā vai izmantojot e-pastu. Šādā veidā visā pasaulē tiek atrisināti miljoniem strīdu, to skaitā attiecībā uz patērētājiem, nenoslogojot tiesas. Šādas attīstības tendences netiek ņemtas vērā Latvijā, veidojot ļoti tuvredzīgu likumdošanu, kas ir tālu no modernās.

Nobeigumā jāsecina, ka ārvalstu ekspertu atzinumi par likumprojektu ne tikai norāda uz to, ka arī Latvijas juristu izteiktais vērtējums par topošo un esošo regulējumu neuzlabo šķirējtiesas vidi Latvijā, šo tiesību attīstību, bet Latvijas izvēlētais ceļš pat ir būtiska atkāpe no visā pasaulē pazīstamajiem arbitražas tiesību principiem. ■

¹ Pieejams: <http://www.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?dateFrom=2007-08-23&dateTo=2008-08-22&text=%C5%A0%C4%B7%C4%ABr%C4%93jtiesu+likums&org=0&area=0&type=0>

² Termins "šķirējtiesa" vai "arbitražā" [arbitration – angļu val., arbitrage – franču val.] dažādos laikos un dažādās valodās lietots ar atšķirīgu nozīmi. Piemēram, ilgu laiku tika uzskatīts, ka latviešu valodā vārds "arbitražā" vairāk tiek attiecināts uz starptautisko tiesību subjektiem. Arī krievu valodā termins "arbitražā" [арбитраж] lietots attiecībā uz starptautisko, bet "šķirējtiesa" – vietējo [третейский суд] strīdu izšķiršanu. Gan esošajos, gan topošajos šķirējtiesu regulējošos normatīvajos aktos tiek jaukti vai speciāli sapludināti jēdzieni "šķirējtiesa" un "šķirējtiesas sastāvs", uz ko norāda arī profesors L. Mīstelis, vērtējot likumprojektu. Šobrīd šo terminu iedalījums vairs nav aktuāls, jo visprecīzāk vārds "arbitražā" raksturotu procesu, procesuālās darbības, vienlaigā, vai tās ir ar nacionālu vai starptautisku raksturu, bet "šķirējtiesa" it kā norāda uz institucionālu veidojumu, kurā šis procesuālās darbības tiek veiktas. Tomēr šāds iedalījums zināmā mērā ierobežo šo terminu lietošanu, jo tie apzīmē plašu darbību spektru, kas ne vienmēr ir precīzi nošķiramas (piemēram, termins "arbitražas tiesības" ir veidots latviešu valodas labskanības dēļ un ar to apzīmē ne tikai procesuālās tiesības), līdz ar to šajā darbā ir lietoti kā sinonīmi.

³ Storme M. Procedural Law and the Reform of Justice: From Regional to Universal Harmonization. Uniform Law Review. Kluwer Law International, 2001, p. 771.

⁴ Gaillard E. Transnational Law: A Legal System or a Method of Decision Making. Berger K.P. (Ed.) The Principles of Transnational Law, Kluwer Law International, 2001, p. 59

⁵ Berger K.P. The New Law Merchant and the Global Market Place. The Practice of Transnational Law. Kluwer Law International. 2001, p. 1.

⁶ Janičijević D. Delocalization in International Commercial Arbitration. Law and Politics, Vol. 3, No. 1, 2005, p. 63.

⁷ United Nations Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards, 330 UNTS 38(1968). Ņujorkas Konvencija par ārvalstu šķirējtiesu nolēmumu atzīšanu un izpildīšanu. Latvijas Vēstnesis, Nr. 50, 1.04.2003.

⁸ U.N. Doc A/40/17, Annex I, adopted by the United Nations Commission on International Trade Law on June 21, 1985.

⁹ Ģenerālās asamblejas rezolūcijas: A/RES/40/72, 1985. gada 1. decembrī, kā arī GA/RES/61/453 2006. gada 4. decembrī.

¹⁰ 13. panta otrā daļa: Šķirējtiesas līgums ir spēkā, kamēr nav izbeigusies tiesiskā attiecība, kuras sakarā tas noslēgts.

¹¹ 46. pants: Ja šķirējtiesas procesa laikā tiek apstrīdēts šķirējtiesas līgums vai šķirējtiesas klauzula, šķirējtiesa aptur lietas izskatīšanu līdz lēmuma pieņemšanai par šķirējtiesas līguma vai šķirējtiesas klauzulas spēkā esamību.

¹² Background information on the IBA Guidelines on Conflicts of Interest in International Arbitration. Available: <http://www.ibanet.org/legalpractice/Arbitration.cfm>, para. 2.4.

¹³ IBA Taking of Evidence in International Commercial Arbitration. Available: http://www.asser.nl/ica/documents/cms_ica_4_1_IBA_ROE2.pdf [skatīts 17.11.2008.].

¹⁴ UNCITRAL Notes on Organizing Arbitral Proceedings. Available: <http://www.uncitral.org/pdf/english/texts/arbitration/arb-notes/arb-notes-e.pdf> [skatīts 17.11.2008.].

¹⁵ ICDR Guidelines for Arbitrators Concerning Exchange of Information. Available: <http://www.adr.org/si.asp?id=5288> [skatīts 17.11.2008.].